

HANAFIYLIK MAZHABINING ASOSCHISI ABU HANIFA HAYOTI VA TA'LIMOTI

G'ulomnabiyeva Farangiz

Zahiriddin Muhammad Bobur nomidagi

Andijon Davlat Universiteti matematika va mexanika fakulteti

1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Hanafiylik mazhabining asoschisi Abu Hanifa hayoti va ta'limoti yoritib beriladi. Shu o'rinda maqolada hanafiy mazhabining ta'limoti haqida atroflicha fikr-mulohazalar bayon etiladi.

Аннотация: В данной статье освещаются жизнь и учение Абу Ханифы, основателя ханафитской секты. На данный момент в статье представленный подробные мнения об учении ханафитской секты.

Abstract: This article highlights the life and teachings of Abu Xanifa, founder of the Hanafi sect.

Kalit so'zlar: Mazhab, hanafiylik, ijmo', urf-odat, qiyos, istihson, hadis.

Ключевые слова: Мазхаб, ханафийизм, иджма, традиция, кияс, истихсан, хадис.

Key words: Sect, Hanafiism, ijma', tradition, qiyas, istihsan, hadith.

Kirish

Hanafiylik – diniy-huquq mazhablaridan biri. Hanafiylik mazhabi ahli sunna val jamoa yo'nalishining to'rt fiqhiy mazhablari orasida asrlar osha ergashuvchilarining ko'pligi, mustahkam asoslari va qulayligi bilan ajralib turadi. Hanafiylik mazhabiga Abu Hanifa No'mon ibn Sobit (Imom A'zam) asos solgan. U zot Ko'fa shahrida (699-767) tavallud topib, o'sha yerda vafot etadi. Hanafiylik qoidalarini Abu Yusuf Yoqub (795 yil), Muhammad ash-Shayboniy (804 yil), Quduriy (1036 yil) va boshqa asarlarida ishlab chiqilgan. Bu mazhab tarafdorlari fiqhning to'rt asosiy manbalarini e'tirof etish bilan birga boshqa mazhablar vakillariga nisbatan fiqh talablariga rioya etishning qiyos va ijtehad usullaridan kengroq foydalaniladi. Hozirgi davrda dunyo musulmonlarining qariyb yarmi, shu jumladan, yurtimiz musulmonlari Hanafiylik mazhabiga amal qilgan holda musulmonchilik qonun-qoidalarini bajarib kelmoqda.

Hanafiylik – diniy-huquq mazhablaridan biri.¹ Hanafiy mazhabi ahli sunna val jamoa yo'nalishining to'rt fiqhiy mazhablari orasida asrlar osha ergashuvchilarining ko'pligi, mustahkam asoslari va qulayligi bilan ajralib turadi. Mazhab so'zi arab tilida “yo'l”, “yo'nalish”, shar'iy istilohda esa “diniy masala bo'yicha muayyan mujtahid olimning fatvo chiqarish yo'li” ma'nolarini bildiradi.² Hanafiylik³ asoschisi Imom A'zam Abu Hanifa No'mon ibn Sobitdir. U hijriy 80-150 milodiy 699- 767 yillarda

hayot kechirgan. Ko‘fa shahrida voyaga etgan. Zirikliy “Al–A‘lom” kitobida Imom A‘zamning otasi Sobit haqida quyidagilarni qayd etgan: “Sobitning otasi Zutiyy Ali (r.a.)ning oldiga boradi va unga hadya berib, o‘g‘li Sobitning haqiga duo so‘raydi. Ali ibn Tolib uning va avlodlarining haqiga baraka tilab duo qiladi”. No‘mon ibn Sobit Ko‘fa shahrida ilm ahllari orasida voyaga yetadi. Abu Hanifa yashagan davr Ummaviylar va Abbosiylar sulolasining davlat boshqaruvi vaqtlariga to‘g‘ri keldi. Ustozi³ Sha‘biydan kalom, hadis, tafsir, fiqh ilmlarini mustahkam egallab, ular orasida ayniqsa fiqh ilmiga katta qiziqish bilan qaraydi. Bilimi chuqur inson sifatida taniladi. Abu⁴ Ismoil Hammod ibn Abi Sulaymon (vaf. 738) vafotidan so‘ng uning o‘rniga dars bera boshlaganlar. O‘z kasbi orqasidan kun kechirar edi. Chunki otasidan unga katta boylik meros qolgan edi va uni tijoratga sarf etib, daromadini ilmu ma‘rifat yo‘lida sarf etardi.

No‘mon ibn Sobit tarixga ikki sharaflı nom bilan kirdi.

1. Abu Hanifa, ya‘ni to‘g‘ri yo‘lda sobit turuvchilar rahnamosi.
2. Imom A‘zam, ya‘ni buyuk imom.

Abu Hanifaning ba‘zi asarlari haqida qisqacha ma‘lumot:

1. "Kitob as-solat" - Abu Muqotildan rivoyat qilinganki, u aytdi: "Abu Hanifaning birinchi kitobi ushbu kitobdir".
2. "Kitob al-Manosik" - Abu Hanifa ustozı Imom A‘mash (r.h.) hajga borishni niyat qilgan vaqtida unga atab yozgan. Chunki A‘mash Ali ibn Mus‘irni Imom Abu Hanifaga yuborib, undan hajning tartibi va hukmlari haqida kitob ta‘lif qilib berishni so‘ragan. Shunda Abu Hanifa bu kitobni yozib, Ali ibn Mus‘irdan A‘mashga berib yuborgan. Shu bois bu kitob haj manosiklari haqida yozilgan birinchi kitob hisoblanadi.
3. "Kitob al-faroiz" - Al-Muvaffaq aytishicha, meros ilmida birinchi yozilgan kitoblardandir.
4. "Kitob ash-shurut" - Imom Quduriyning ustozı shayx Abu Abdulloh aytishicha, Abu Hanifaning shartnomalar haqidagi ushbu asari bu mavzudagi bitilgan birinchi kitobdir.
5. "Kitob al-olim val mutaallim" - savol va javob tariqasida bitilgan kitobdir.
6. "Kitob al-fiqh al-akbar" - sunniylik aqidasi bo‘yicha bitilgan mashhur kitobdir.

¹<https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Hanafiylik>

²https://www.muslim.uz/uz/e/post/9422-3mavzu_hanafiy_mazhabi_va_moturidiya_aqidasi_asoslari ³<https://uz.wikipedia.org/wiki/Mazhab>

⁴<https://www.sammuslim.uz/oz/articles/fiqh/hanafiylik>

⁵Dinshunoslik asoslari (A.Ochilidiyev, D.Rahimjonov)

⁶<https://uz.wikipedia.org/wiki/Mazhab>

7. "Kitob al-vasiya" - qozilarga pandu nasihatdan iborat bo'lib, Imom Abu Yusuf (r.h.) va boshqalarga atab ta'lif etilgan.

Hanafiylik mazhabi faqat Imom Abu Hanifaning ijtihodlari asosidagina shakllanmagan. Abu Hanifa rahmatullohi alayh Iroq fiqhiy maktabining yorqin vakili hisoblanadi. Iroq fiqhiy maktabi asoslari Ko'fada yashagan Hazrati Ali roziyallohu anhu, Abdulloh ibn Mas'ud roziyallohu anhu boshliq bir ming besh yuzdan ortiq sahobaga tayanadi. Imom Abu Hanifa barcha imomlarning peshvosi, faqihlarning ustози, Imom Shofeiyy ta'biri bilan aytganda, barcha odamlar fiqhda uning boqimandalari bo'lgan zot edi. Alloh taolo unga noyob zakovat, yetuk aql, o'tkir fikr ato etgan bo'lib, har bir ishni chuqur tahlil qilar, hech qanday shak-shubhaga o'rin qolmaydigan darajadagi aniq hujjat va dalillar asosida hukm chiqarar edi. Uning ilmi butun olamga yoyilib, olimlar ham, omma xalq ham ta'limotini zo'r e'tibor va ochiq ko'ngillik bilan o'rganib kelmoqdalar. Imom Abu Hanifa (r.h.) o'z mazhabini bino qilishda islom shariatining asosi deb e'tirof etgan manbalarga - Qur'oni karim, sunnati nabaviya, ijmo', qiyos va sahobalarning qavllari hamda urfga suyandi: "Men, avvalo, hukmni Allohning kitobidan olaman, undan topmasam, Rasululloh (s.a.v.)ning sunnatlaridan olaman. Agar Allohning kitobidan ham, payg'ambarning sunnatlaridan ham topa olmasam, sahobalarning gapidan olaman, agarda bular ixtilof qilgan bo'lsalar, ularning so'zidan Qur'on va hadisga yaqinrog'ini olaman, ularning gapidan boshqanikini olmayman. Agarda sahobalarning so'zidan ham topa olmasam va gap tobeinlarga etib kelsa, o'zim ularga o'xshab ijti-hod qilaman", - dedi. Abu Hanifa nazdida fiqhiy hukm olishda asosiy manba Qur'oni karim bo'lib, boshqa biron narsa unga barobar bo'la olmaydi, chunki u Alloh taoloning kalomi, musulmonlar uchun qat'iy hujjatdir. Shuning uchun ohod yo'li bilan kelgan hadislar Qur'oni karim hukmini nasx (bekor) qila olmaydi, chunki ohod sunnatlar Payg'ambardan yetib kelishi jihatidan hammasi zonniydir ("Sunnati ohod" deb Rasulullohdan rivoyat qilgan roviylar adadi hamma tabaqalarda mutavotir adadiga yetmagan, ya'ni, uch-tadan kam odam bo'lgan holda rivoyat qilingan hadisga aytiladi). Shu boisdan ham Abu Hanifa Qur'oni karim oyatiga ma'nosi zid bo'lgan hadislarni olmagan.

Abu Hanifa sunnati nabaviyani shariat ahkomlarining ikkinchi asosi deb e'tibor qilgan. Shu bilan birga qovliyy sunnatni (Rasululloh so'zlarini) fe'liyy sunnatdan (Rasulullohning qilgan ishlaridan) ko'ra avloroq deb qaraydi. Chunki Rasulullohning qilgan ishlari o'zlariga xos amallar bo'lish ehtimoli mavjud. Shuningdek, mutavotir sunnat bilan ohod sunnat ma'nolari bir-biriga zid bo'lib qolsa va ularni hech bir yo'l bilan bir-biriga moslashtirish (kelishtirish) iloji bo'lmasa, Abu Hanifa mutavotir sunnatni ohoddan muqaddam qo'ygan. Mutavotir sunnatda o'z ma'nosiga ko'ra Rasulullohdan boshlab to oxirgacha roviylar silsilasining adadlari ko'p bo'lganidan ularning yolg'onga ketishlari, adashishlari mumkin emas. Abu Hanifa yuqorida mazkur so'zlarida ta'kidlaganlaridek, biron shar'iy hukm olmoqchi bo'lsa, avvalo,

Allohning kalomiga - Qur'oni karimga murojaat qilgan, undan javob topa olmasa, e'tiborini sunnatga qaratgan, mabodo hadislardan ham dalil topa olmasa, sahobai kiromlar so'zlaridan dalil axtargan. Imom Saraxsiy o'zining “Usulul-fiqh” kitobida ta'kidlaganidek, Abu Hanifa sahobai kiromlar so'zini qo'yib qiyosga aslo o'tmas edi. Abu Muti' al-Balxiy Abu Hanifadan: "Menga ayting-chi, biron masalada siz bir fikrda bo'lsangiz-da, Abu Bakr Siddiqning fikri bu masalada boshqacha bo'lsa, siz uning fikrini qabul qilib, o'z fikringizdan qaytasizmi yo yo'qmi?", - deb so'radi. Abu Hanifa: "Albatta, fikrimdan qaytaman", - dedi. U yana: "Ayting-chi, agar bir masalada sizning fikringiz boshqa bo'lsa va Umar ibn Xattobning fikri boshqa bo'lsa, siz o'z fikringizni qo'yib, uning fikrini olasizmi?!", - deb so'radi. Abu Hanifa: "Ha, uning fikrini qabul qilaman", - dedi. So'ngra u yana Usmon ibn Affon va Ali ibn Abu Tolib to'g'rilarida ham so'ragan edi, Abu Hanifa: "Yana bularning fikrlarini ham olishini aytib, men barcha sahobalarning fikrini qabul qilib, o'z fikrimdan voz kechaman", - dedi. Rasululloh (s.a.v.) o'z hadislarining birida: "Mening ummatlarim xato (adashish)ga ittifok, qilmaydilar, agarda biron masalada ixtilofni ko'rsangizlar, ko'pchilik tomonida bo'lingizlar", - degan. Ya'ni, qaysi davrda bo'lsa ham, biron shar'iy hukm borasida ixtilof sezilganda obro'-e'tiborli ko'pchilik tomonining fikrini ma'qullash lozim bo'ladi. Ko'pchilikning fikrini "ijmo'" deyiladi va Abu Hanifa (r.h.) ham ijmo'ni shar'iy hukmlarga asos bo'lishini aytgan. Abu Hanifa: "Agarda sahobalar biron masalada turli fikrda bo'lsalar, Qur'on va sunnatga yaqinroq bo'lgan fikrni olaman, sahobalar fikrini qo'yib, boshqasini olmayman", - deganida, ijtihod etib, sahobalarning so'zlarini Qur'onga va sunnatga qiyos qilishni va, avvalo, Qur'onga muvofiq kelgan fikrni, agar unga muvofiq bo'lmasa, hadisga muvofiq bo'lganini olishni nazarda tutgan edi. Agarda bu ikki asosga ham muvofiq bo'lmasa, ulardan xohlaganining fikrini qabul qilishni va ularning fikrini tashlab, o'z fikrlaricha hukm qilmaslikni bayon qilgan edi. Abu Hanifa (r.h.) hadisi mursalni va hatto zaif hadisni ham qiyosdan ustun qo'yadilar va hatto bu darajadagi hadislar bor bo'lganda, qiyosni ishlatmaydi. Naql qilinishicha, Abu Hanifaning o'zi bu haqda: "Allohg qasamki, kim bizni qiyosni hadisdan ustun qo'yadi desa, yolg'on aytibdi va bizga tuhmat qilibdi. Hadis bo'lgandan keyin qiyosga hojat qolar edimi?!", - dedi. Shuningdek, Abu Hanifa aniq, ravshan qilib: "Biz o'ta zarurat bo'lgan vaqtdagina qiyosga murojaat qilamiz. Chunki biror masalaga dalil axtarsak, biz avvalo Qur'onga, undan keyin sunnatga, qolaversa, sahobai kiromlar fatvolariga murojaat qilamiz, agarda ushbu manbalardan dalil topa olmasak, shundagina dalili yo'q masalani o'ziga o'xshash va dalili mavjud masalaga qiyos qilamiz", - deya ta'kidladi. "Istehson" lug'atda "bir narsani yaxshi deb, hisoblash" ma'nosida ishlatiladi. Ya'ni, bir narsaning yaxshisini, go'zalini, mustahkamini izlash demakdir. Alloh taolo aytadi: "Ey Muhammad, Mening bandalarimga - so'zga quloq tutib, uning eng go'zaliga ergashadigan zotlarga xushxabar bering!" (Zumar,17). Usul istilohida esa, "mujtahidning ochiq-ravshan qiyosdan maxfiy qiyosga, kulliy hukmdan

juz'iy hukmga o'tishi" tushuniladi. Ya'ni, bir ishni nassga (shar'iy hukm asoslariga) qiyos etish imkoni bo'lmasa, faqih ijtihod qilib, odamlarga oson bo'lishi maqsadida istehson qoidasi bilan hukm chiqaradi. Imom Abu Hanifa shar'iy hukm olishda istehsonga asoslanib hukm chiqarishni qabul qilgan. "Urf" deb kishilar o'rganib-odatlanib qolganlari tufayli qiladigan va shariat ta'limotiga zid bo'lmagan ishlariga aytiladi. Faqiqlar urfning shar'iy dalilligini e'tirof etib, uni qabul qilishgan. Abu Hanifa (r.h.) ham Abdulloh ibn Mas'uddan rivoyat qilingan quyidagi hadisga asoslanib urfni qabul qilgan. Rasululloh (s.a.v.) aytdilar: "Musulmonlarning ko'pchiligi nimani yaxshi deb bilsa, u Alloh huzurida ham yaxshidir". Imom Ahmad ibn Hanbal (r.h.) ham urfni shar'iy dalil deb qabul qilgan. Mana shunday asoslarga barpo qilingan hanafiy mazhabi ta'limotida barcha fiqhiy masalalar aniq va ravshan bayon qilingan. Huquqiy muammolar juda sodda ravishda o'z yechimini topgan. Har bir masalaning nozik jihatlarigacha e'tibor qilingan. Chunki, bu mazhab mujtahidlari ham diniy, ham dunyoviy fanlarni chuqur bilishgan. Umuman, hanafiy mazhabi mo'tadilligi, ilmiy asoslarining puxtaligi va huquqiy muammolarni osonlik bilan hal etgani kabi xislatlari tufayli islom olamining ko'plab hududlariga tarqaldi. Natijada, mazhablar ichida katta va keng yoyilgan mazhabga aylandi.

Xulosa

Abu Hanifa asos solgan hanafiy mazhabi Iroqning Kufa shahrida yuzaga kelib, Movarounnahrning yirik shaharlari-Samarqand va Buxoroda o'z taraqqiyotining cho'qqisiga ko'tarildi. Mo'tadilligi, milliy urf-odatlariga bag'ri kengligi, turli mintaqalardagi shart-sharoitlarga mos kelishi va boshqa omillar tufayli hanafiylik ko'plab musulmon mamlakatlari xalqlari tomomnidan qabul qilingan. Hozirda musulmonlarning taqriban 47% hanafiy mazhabiga ergashadilar. Bu mazhab nafaqat diniy, balki huquqiy masalalarda ham muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Hanafiylik>
2. <https://www.muslim.uz/uz/e/post/9422-3-mavzu-hanafiy-mazhabi-va-moturidiya-aqidasi-asoslari>
3. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Mazhab>
4. <https://www.sammuslim.uz/oz/articles/fiqh/hanafiylik>
5. Dinshunoslik asoslari (A.Ochildiyev, D.Rahimjonov)
6. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Mazhab>